

RAMSAR SÖZLEŞMESİ'NİN DOĞA KORUMA YAKLAŞIMINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Yard. Doç. Dr. Yılmaz ARI¹

Özet:

1950'lerden sonra doğa koruma konusunda başlayan uluslararası faaliyetler, takip eden yıllarda bir dizi doğa koruma anlaşması ortaya çıkarmıştır. Ramsar Sözleşmesi bunlardan birisidir. Bu çalışmanın amacı, kısaca Ramsar Sözleşmesi olarak bilinen Özellikle Su Kuşları Habitatı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Sözleşmesi'nin imzalandığı 1971 tarihinden günümüze kadar doğa koruma yaklaşımını analiz ederek, doğa korumada Ramsar'ın getirdiği yeni eğilimleri tespit etmektir. Ramsar Sözleşmesi sulak alan flora ve faunasını korumaya öncelik vererek, sulak alanları kullanan yerel toplumları ve kültürleri ihmal ettiği gerekçesi ile eleştirilmektedir. Bu eleştiriler doğrultusunda Ramsar Sözleşmesi'ndeki bu eksikliklerin giderilmesi için bir dizi önlem alınmıştır. Bu çalışma, bu önlemlerin eleştirel değerlendirmesine yer vermektedir. Türkiye'de çok sayıda uluslararası öneme sahip sulak alan yanında 12 Ramsar alanı olmasına ve bu konuda önemli sayıda akademik çalışma yapılmasına rağmen, Ramsar Sözleşmesi hakkında eleştirel değerlendirme içeren derli toplu Türkçe bir kaynak yoktur. O nedenle bu yazının bu boşluğu bir ölçüde doldurması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Ramsar Sözleşmesi, sulak alanlar, sulak alan yönetimi, doğa koruma, sürdürülebilir kalkınma.

¹ Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, E-mail: yari@balikesir.edu.tr

Abstract:

Starting from the 1950's considerable efforts were made to protect nature and these efforts resulted with a number of international agreements. Ramsar Convention on Wetlands is one of these agreements. The purpose of present piece is to evaluate the development of the convention and investigate how conservation thinking on wetlands has changed for the last 30-40 years. The Ramsar Convention on Wetlands has been criticized by some people who claim it focuses on the preservation of wetland fauna and flora in pristine environments and not on the protection of wetland communities and cultures. Thus one objective of this work is to investigate this claim and review the efforts to include local people in wetland conservation and planning. In order to investigate the claims, the official texts of the convention were examined and especially its development in terms of human wetland communities was paid particular attention. Although there are a number of internationally important wetlands and 12 Ramsar sites in Turkey, there is not a comprehensive Ramsar document in Turkish. Therefore, it is expected that this work somewhat will fill the gap.

Key Words: Ramsar Convention, wetlands, nature protection, sustainable development, wetland management

RAMSAR SÖZLEŞMESİ'NİN DOĞA KORUMA YAKLAŞIMINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

The Ramsar Convention on Wetlands: A Critical Review

Giriş

Teknolojik gelişmeler nedeniyle insan doğayı gittikçe daha fazla hakimiyeti altına almakta ve onu daha önce hiç görülmedik şekilde değiştirmektedir. Bu değişimin sonuçlarını fark etmek çoğu kere uzun zaman almaktadır. İnsan tahripleri sonunda ormanlar yok olmakta, tarımsal topraklar azalmakta, azalan topraklarda daha fazla ürün yetiştirmek için kullanılan pestisid ve herbisidler nedeni ile toprakların bileşimi geri kazanılamayacak şekilde bozulmaktadır. Bu tahripler sonunda su ve hava kirlenmekte, insanlığın yaşam kalitesi azaltılmaktadır. Tahrip edilmeleri sonucu fonksiyonlarını kaybeden sulak alanlar da insan etkisinden nasibini alan ekosistemlerden birisidir. Bozulan sulak alanlar, aslında eski bir düşünce olan fiziki çevrenin insanı sınırlandıran ve hatta kontrol eden unsur olduğu düşüncesini çürütürcesine, insanın doğayı değiştirmedeki ve ona hakim olmadaki pervasız gücünü ortaya koymaktadır.

Sulak alanlar dünyadaki en önemli ekosistemlerden biridir. Öncelikle göç eden kuşlar başta olmak üzere, çeşitli memeliler, sürüngenler, hem karada hem de suda yaşayan bazı hayvanlar ve balık türleri gibi yaban hayatı için vazgeçilmez bir habitat oluşturur. Atmosferdeki oksijenin üretildiği en önemli alanlardan birisidir. Organik maddelerin sulak alanlarda çözünmesi Sülfür ve Azot döngüsü için oldukça önemlidir. Sulak alanlar ayrıca balık üretimi, tarım için su temini, içecek su kaynağı, taşkın kontrolü, yeraltı su seviyesini besleme gibi önemli işlevlere sahiptir. Kıyıları stabilize etmede, kereste üretiminde ve rekreasyonel faaliyetler için yine çok önemli bir kaynak oluşturur. Sulak alanlar aynı zamanda sınırlı miktardaki organik atığı doğal yolla temizleyebilir. Sulak alanların tüketime yönelik olmayan yararları da vardır. Bilimsel, eğitim, estetik, arkeolojik, miras ve tarih

anlamında bazı sulak alanlar doğrudan paraya çevrilemeyen önemli özelliklere sahiptir.

Sulak alanları koruma girişimleri 1960'larda başlamıştır. Sulak alanlara bağımlı olarak yaşayan özellikle su kuşlarının korunması tek bir ülkenin yapabileceği bir iş olmadığı için bu konuda uluslararası işbirliği yapmak zorunluydu. Bu amaçla başlayan girişimler, 1971'de Ramsar Sözleşmesi'nin imzalanması ile somut bir eyleme dönüşmüş oluyordu. Bu sözleşme, yürürlüğe girdiği 1975 yılından beri bir çok ülkede sulak alanların korunmasında ve yönetilmesinde çok önemli rol oynamıştır. Ancak Ramsar Sözleşmesi bir çok kişi tarafından sulak alan flora ve faunasını korumaya öncelik vererek, sulak alanları kullanan yerel toplumları ve kültürleri ihmal ettiği gerekçesi ile eleştirilmektedir. Buna bağlı olarak Ramsar Sözleşmesi'nin bu eksikliğini gidermek için bir dizi önlem alınmıştır. Bu çalışma, bu önlemlerin eleştirel değerlendirmesine yer vermektedir. Ramsar Sözleşmesi nasıl ortaya çıkmıştır ve nasıl bir evrim geçirmiştir? Acaba başlangıçtan beri Ramsar Sözleşmesi'nin doğa koruma yaklaşımı nasıl değişmiştir? Sözleşmenin zayıf, dolayısı ile geliştirilmeye halen açık tarafları nelerdir? Sözleşme Türkiye'de nasıl uygulanmaktadır? Bu sorulara cevap verebilmek için Ramsar Sözleşmesi dokümanları başlangıçtan itibaren incelenerek değişim takip edilmiş, farklı ülkelerdeki uygulamalar incelenmiş, Ramsar Bürosu çalışanları ile görüşülmüş ve son olarak Türkiye'deki uygulamalar incelenmiştir.

Sulak Alanlar

Sulak alanlar yeryüzündeki hidrolojik sistemin bir parçasını oluşturur. Karasal ve sucul ekosistemlerin sınırında buldukları için, bütün sınırların özellikleri gibi her iki taraftan daha fazla biyolojik çeşitliliğe sahiptirler. Ayrıca sulak alanlar atmosferdeki su döngüsü için de vazgeçilmez öneme sahiptir. Ancak sulak alanlar drene etme, doldurma, kurutma, kirlilik ve kaynakların aşırı tüketimi nedeni ile yeryüzünde en fazla tahrip edilen ekosistemlerden birisi durumuna gelmiştir.

Ramsar Sözleşmesi sulak alanların önemini, doğa için işlevleri ve insanlar için değerleri olmak üzere iki bölümde ele almaktadır. Sözleşmeye göre genel olarak sulak alanların işlevleri şunlardır:

- a. su depolama,
- b. fırtınadan korunma ve taşkın azaltma,
- c. kıyı stabilizasyonu ve erozyon kontrolü,
- d. yer altı suyunu besleme (re-şarj),
- e. yer altı suyunun yüzeye çıkmasına imkan sağlama (de-şarj),
- f. suyu temizleme,
- g. besin maddelerini tutma,
- h. kirleticileri tutma,
- i. sedimanları depolama,
- j. yağış ve sıcaklık başta olmak üzere yerel iklim şartlarını stabilize etme.

Sulak alanlar bu işlevlerini yerine getirerek ekosistemlerin yaşamasına önemli katkı sağlar. Bu işlevlerin her biri ekosistemde devam eden bir birine bağımlı süreçler için önemlidir. Ayrıca bir çok sulak alan hem doğrudan hem de dolaylı olarak insan yaşamına katkı yapar. Bu faydalar sözleşmede şu şekilde sıralanmaktadır:

- a. su temini (miktar ve kalite anlamında),
- b. balıkçılık (dünya üretiminin 3'te 2'si sulak alanlardan elde edilir)
- c. Yer altı su tablasını destekleme ve besin maddelerini tutma yolu ile tarıma destek,
- d. Kereste ve diğer inşaat malzemeleri,
- e. Turba ve bitkiler gibi enerji kaynağı,
- f. Yaban hayatı ürünleri,
- g. Ulaşım,
- h. Şifalı otlar gibi bir dizi ürün sağlama,
- i. Rekreasyon ve turizm (Ramsar Web Sayfası 2005).

Sözleşmede bunlara ek olarak sulak alanların niteliklerinden de bahsedilmektedir. Bunlar sulak alanların eskiden beri insanlığın kültürel mirasının bir kısmını barındırması ile ilgilidir. Dünyanın bir çok yerinde bu alanların dini ve kutsal değeri vardır. Buralar, bazı eski medeniyetlerin çok önemli kalıntılarının bulunduğu arkeolojik alanlardır. Ayrıca sulak alanlar yine dünyanın bir çok yerinde yöresel sosyal, kültürel ve ekonomik gelenek ve değer yargılarının merkezinde yer alır.

Flora ve fauna yanında insanlar için vazgeçilmez bu niteliklere gittikçe daha fazla önem verilmiş, hatta 1999 yılının Dünya Sulak Alanlar Günü kutlamalarının kutlama teması olarak *People and Wetlands: the Vital Link*- İnsanlar ve Sulak Alanlar: Hayati Bağlantı, ve yine 2002 yılı kutlamalarının sloganı da *Wetlands: Water, Life, and Culture*- Sulak Alanlar: Su, Yaşam ve Kültür olarak belirlenmiştir. Bu temalar 2000'li yıllara geldiğinde Ramsar'ın sulak alanlarla insanların eskiden beri devam eden ilişkilerine vurgu yaptığını gösterir.

O zaman sulak alan neye denir? Ramsar Sözleşmesi'nin 1. maddesi sulak alanları "bataklık, sazlık, çayırılık veya turbalık; doğal veya yapay; geçici ya da sürekli; akan ya da durağan; tatlı, tuzlu ve acı sulak alanlar ile en çekik zamandaki su derinliği 6 metreyi geçmeyen denizel ortamlar" olarak tanımlamaktadır. Sözleşmenin 2. maddesinin 1. bendi de "sulak alanlara komşu kıyı zonlarının ve nehirlerin, adaların, sulak alan içerisinde kalan ve çekilme döneminde suyu 6 metreden daha derin olan denizel ortamların da, özellikle su kuşları için önemli habitat oluşturmaları durumunda sulak alan sayılması gerektiğini" belirtmektedir. Burada hemen dikkati çeken husus tanımın çok geniş tutulduğu ve bir şekilde içerisinde su barındıran neredeyse her yerin sulak alan sayılması gerektiğidir. Ancak bazı ülkeler Ramsar tanımını değil, kendi yaptıkları tanımları dikkate almaktadırlar. Mesela A.B.D.'de, ilgili üç federal kuruluş sulak alanları farklı şekillerde tanımlamaktadır.¹

Bu genel tanım altında Ramsar Sözleşmesi sulak alanları üç ana grupta sınıflandırmaktadır. Bunlar denizel/kıyı sulak alanları, kara içi sulak alanlar ve insan yapımı sulak alanlardır. Hem Ramsar hem de diğer

sınıflandırmalarda bu ve benzeri genel kategorilerde çok fazla sulak alan tipi ayırt edilmektedir. Mesela Ramsar Sözleşmesi yukarıdaki 3 kategori altında 42 sulak alan tipi ayırt etmiştir.ⁱⁱ

Bilim, kuşkusuz sulak alanların bütün bu özelliklerini zamanla keşfedebilmiştir. Bilimin bulguları ışığında insanların sulak alanları nasıl algıladığı, onlara karşı nasıl bir tutum geliştirdikleri ve onları nasıl yönetmeye çalıştıkları da zamanla değişmiştir. Bu değişimde bir kaç önemli dönem ayırt edilebilir. Bu dönemlerden birincisi 1960'lara kadar olan dönemdir. 1960'lardan önce sulak alan yönetiminde uygulanan en önemli yol, bu alanları kurutmaktı. Hatta o zamana kadar "en iyi sulak alan kurutulmuş sulak alandır" yaklaşımı kabul edilmiş ve bu alanlar olabildiğince kurutulmuştur. Bunun altında yatan temel neden, buraların hastalık kaynağı olması ve artan nüfusa yiyecek üretebilmek için tarım alanı elde etme isteğiydi. Ayrıca buralar insanoğlunun gelişmesini engelleyen işe yaramaz alanlar olarak görülüyordu.

1960'ların ortalarından sonra sulak alanlarla ilgili başka bir dönem başlamıştır (Williams1990). Bu dönemde insanlar sulak alanların su kalitesini korumada ve taşkınları önlemede çok önemli rolleri olduğunu keşfettiler. Ancak bu keşif, bu tarihlerde sulak alanların kurutulmasına devam edilmesini engellememiştir. Aksine gelişen teknoloji ile birlikte sulak alanlar gittikçe artan bir hızla drene edilmiş ya da tamamen kurutulmuştur.

1980'lerden sonra ise sulak alan yönetiminde yeni bir döneme girilmiştir. Sulak alanların yukarıda sayılan faydaları ancak bu dönemde tam olarak anlaşılmiş ve sulak alanların kurutulmaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu dönemde sulak alanların kurutulmaması için özellikle Sivil Toplum Kuruluşları (STK) öncülüğünde girişimler yapılmış, ancak önceden başlatılmış olan projeler dünyanın bazı kısımlarında sulak alanları kurutmaya devam etmiştir.

Sulak alanlarla ilgili değişim dönemlerinin sonuncusu 1990'larda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yukarıda sayılan bütün yararlarına ek olarak sulak alanların aslında çok eskiden beri insanların önemli yaşam alanlarından birisi olduğu, insanların bu alanları çok değişik şekillerde

kullandıkları ve ekonomik anlamda onlara bağımlı oldukları, hatta yüzyıllar süren karşılıklı ilişkiler yolu ile sulak alan ekosisteminin bir parçası durumuna geldikleri anlaşılmıştır. Böylece sulak alanların sadece yaban hayatı için değil, çevresinde yaşayan yerel kültürler için de vazgeçilmez önemi olduğu ortaya konulmuştur. Bunu takiben Türkiye de dahil bir çok ülkede sulak alanların kurutulması kanunen yasaklanmıştır.

Ancak bütün bu çok yönlü faydalarının anlaşılması sulak alan yönetiminde yeni zorlukları beraberinde getirmiştir. Sulak alanlar etrafında yaşayan ve çok farklı yaşam tarzına sahip olan “yerel” unsurlar ile bu alanları küresel biyoçeşitliliğe yaptığı katkı nedeniyle korumak isteyen “yerel olmayan” unsurlar arasındaki çatışma, bu alanların korunmasını isteyen herkes için çözümü zor bir problem ortaya koymuştur. Yerel ya da yerel olmayan çok farklı kişi, grup ve kurumların (resmi kurumlar da dahil) bu alanları korumaya kalkışmaları durumunda sulak alanlar kimin için, kim tarafından ve nasıl korunacaktır? Ayrıca yerel ölçekteki kullanıcılar da sulak alanları çok farklı şekillerde algılamaktadır. İnsanlardan bazıları buraları balıkçılık alanları olarak görürken, bazıları otlak, bazıları tarımsal toprak, bazıları su kaynağı ve bazıları da eko-turizm alanları olarak görmektedir. Dolayısı ile koruma durumunda bunların hangisine öncelik verileceği sürdürülebilir sulak alan yönetimi için en büyük zorluklardan biridir.

Ramsar Sözleşmesi'nin Ortaya Çıkışı

Sulak alanların işlev ve faydalarının anlaşılmaya başlandığı 1960'larda bu alanları ve özellikle o dönemde göçmen kuşları korumak için bir dizi faaliyet yapılmıştır. Bu faaliyetlerde *International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources* -şimdiki *World Conservation Union* (IUCN, Dünya Koruma Birliği), *The International Waterfowl Research Bureau* (IWRB- Uluslararası Su Kuşları Araştırma Bürosu) ve *International Council for Bird Preservation* (ICBP-Kuşların Korunması İçin Uluslararası Konsey) gibi kuruluşlar etkin rol oynamıştır. Ayrıca Hollanda hükümeti bu kuruluşları aktif bir şekilde destekleyerek sözleşmenin ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamıştır.

O zamanlar temel motivasyon kuşları korumak olduğu için bütün bu kuruluşlar kuşların korunması konusunda etkin olarak çalışmaktaydı. Bu kuruluşlar kuşları korumanın uluslararası bir çaba gerektirdiğini, dolayısı ile böyle bir çabanın ancak çok katılımlı uluslararası bir sözleşme ile çözülebileceğini düşünüyorlardı. Uluslararası çaba bir çok bakımdan önemliydi. Öncelikle dünyada bir çok sulak alan ya sınırları aşırıyordu ya da sularının bir kısmını komşu ülkelerden alıyordu. Suyun atmosferde dolaşımı doğal olarak sınırlarla bağlantılı değildi. Göçmen kuşlar yılda iki kez göç ederken, sınır tanımaksızın bir çok ülkeye uğruyorlardı. Ayrıca bazı balık türleri, bir ülkedeki sulak alanda yumurtalarını bırakıp başka bir ülkedeki sulak alanlara göç edebiliyordu.

Uluslararası bu faaliyetleri organize etmek için IUCN 1960 yılında L. Hoffmann koordinatörlüğünde MARⁱⁱⁱ Projesini başlatmıştır. Bu amaçla IUCN ve IWRB önderliğinde 1963'te St. Andrews'de (İngiltere); 1966 Noordwijk aan Zee'de (Hollanda); 1967'de Morges'de (İsviçre); 1967'de Ankara, İstanbul, Bursa'da; 1968'de Leningrad'da; 1969'da Viena'da; yine 1969'da Moskova'da; 1970'te Espoo'da (Finlandiya) ve yine 1970'te Knokke'da (Belçika) toplantılar yapılmıştır (Mathews 1993).

Bunlardan IUCN Ekoloji Komisyonu tarafından Türkiye'de Ankara, İstanbul ve Bursa'da 1967 yılında yapılan ve *A Technical Meeting on Wetland Conservation* (Sulak Alanların Korunması İçin Teknik Bir Toplantı) adını taşıyan toplantının sonuç raporunun 10. maddesinde, "bir uluslararası konvansiyona yönelik bu ve benzeri toplantıların temel amacı sulak alan kaynaklarının bütün kullanıcıları arasında aktif bir iş birliği zeminini oluşturmaktır" sonucuna varılmıştır (IUCN 1968, 264). Bu sonuç sulak alanları korumak için uluslararası bir anlaşmanın yapılması konusundaki kararlılığı gösteriyordu.

Bütün bu toplantılarda sözleşmenin neleri içereceği, hangi maddelerden oluşacağı ve yapısının ne olması gerektiği ayrıntılı çalışmalarla ortaya konulmuştur. Oluşturulan taslak metinlere son şeklini vermek üzere, konu ile ilgili kuruluşlar ve devlet temsilcileri İran'ın Hazar Denizi kıyısındaki küçük bir kasaba olan Ramsar'da toplanmış ve sözleşme 2 Şubat

1971 yılında imzalanmıştır. Yürürlüğe girmesi için gereken 7. ülkenin (Yunanistan) onaylaması sonucu 21 Aralık 1975 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1987 yılına kadar Sözleşme'nin sekreterlik işlerini IUCN yapmıştır.

1971'de imzalanan sözleşme, 1982 Paris Protokolü ve 1987 Regina Düzeltmesi ile iki kere düzeltilmiştir. 1982 Paris Protokolü'nde Sözleşmenin düzenli çalışan kurumsal bir yapıya kavuşturulması ve ilgili kurumların kurulmasına zemin hazırlayacak düzenlemeler yapılmıştır. 1987'de yapılan Regina Düzeltmeleri (Kanada) ile de sürekli çalışacak Ramsar Bürosu kurulmuş, bütçe oluşturulmuş, yürütme komitesinin oluşturulması ve seçilme esasları belirlenmiştir. Böylece sözleşme tam anlamıyla fonksiyonel hale gelmiştir.

Ramsar Sözleşmesi önemli sulak alanların korunmasına yönelik ilk anlaşma (Parmenter 1996) ve yine ilk modern doğa koruma sözleşmesidir (Navid 1989). Sözleşmenin imzalandığı 2 Şubat günü, 1997'den beri sözleşmeye taraf bütün ülkelerde dünya sulak alanlar günü olarak kutlanmaktadır. Bugün (Aralık 2005) Ramsar Sözleşmesine 147 ülke dahildir ve 1525 Ramsar Alanında 129.5 milyon hektar alan korunmaktadır. Sözleşmenin, Ramsar Bürosu tarafından hazırlanan oldukça kapsamlı bir web sayfası vardır (www.ramsar.org). Ayrıca Ramsar mesajını ilgili insanlara iletebilmek ve ilgili konuları tartışmak için bir de İletişim, Eğitim ve Duyarlılık Oluşturma (CEPA- *Communication, Education, and Public Awareness*) isimli elektronik tartışma listesi vardır (Ramsar Convention Bureau 2000c).

Sözleşmenin misyonu, 2002 yılındaki 8. TÜK'da "bütün dünyada sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için yerel, bölgesel ve ulusal faaliyetler ve uluslararası işbirliği yolu ile bütün sulak alanların korunması ve akılcı kullanımı" olarak belirlenmiştir (Ramsar Web Sayfası 2005).

Sözleşmenin hamisi Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültürel Organizasyonu (UNESCO), Uluslararası Standartlar ve Hukuksal İşler Ofisi'dir. Sözleşmeye katılmak isteyen bir ülke niyetini bu ofise beyan etmek ve uluslararası öneme sahip en az bir sulak alanı Uluslararası Öneme

Sahip Sulak Alanlar Listesi (Ramsar Listesi ya da Ramsar Alanları Listesi)'ne eklemek zorundadır. Bir ülke üye olduktan sonra ek Ramsar alanları ayırabilir. Bu alanların ayrılması Ulusal Ramsar Komiteleri'ne verilmiş bir görevdir.

Sözleşmenin üç şartı vardır. Bunlar:

1. Sulak alanların akılcı kullanımını temin etmek,
2. Ramsar Listesine dahil sulak alanların sayısını artırmak ve bunları Ramsar prensiplerine göre yönetmek,
3. Ramsar'ın bu konuda hazırlanmış olduğu rehberi esas alarak uluslararası işbirliği yapmak.

Ramsar Kriterleri: Eleştirel bir Değerlendirme

Ramsar'ın uluslararası öneme sahip sulak alanları belirlemede kullandığı 9 kriter vardır. Kriterler, temsil edebilme/özgünlük (A Grubu) ve biyoçeşitlilik (B Grubu) olmak üzere iki genel kategori altında; türler ve ekolojik toplumlar, su kuşları, balıklarla ilgili ve uçucu olmayan hayvan türleri ile ilgili olarak 4 grupta ele alınmaktadır (Tablo 1).

Sözleşmenin ikinci maddesinde sulak alanların "ekolojik, botanik, zoolojik, limnolojik ve hidrolojik bakımdan uluslararası öneminin" dikkate alınacağı belirtilmiştir. 1974 yılında Almanya'da toplanan bir konferansta su kuşlarına dayalı ilk kriter tartışılmış, ancak sözleşme henüz yürürlüğe girmediğinden resmen kabul edilmemiştir. Uluslararası öneme sahip sulak alanlar kriterlerinden ilki üzerinde ancak 1980'deki 1. TÜK'da anlaşmaya varılmıştır. 1987 ve 1990'daki taraf ülkeler toplantılarında kriterler daha da geliştirilmiş ve 1996'da balıklarla ilgili kriterler eklenmiştir. Son olarak Kasım 2005'te uçucu olmayan hayvan türleri ile ilgili olan 9. kriter eklenmiştir.

Bu kriterler zamanla geliştirildikleri için kriterlerin belirlendiği tarihten önce Ramsar alanı olarak belirlenen sulak alanlar daha sonradan belirlenen kriterlere uymayabilir. Bu durumda sözleşme, Ramsar Bürosuna, taraf ülke ile işbirliği yaparak, bu alanların Ramsar kriterlerini tekrar sağlaması için neler yapılabileceğini araştırma ve bunları yapma yetkisi verir. Bunlar işlev ve değer artırıcı önlemler ya da restorasyon olabilir.

Ancak bütün çabalara rağmen kriterlerin sağlanamaması durumunda, taraf ülke sekreterlikten bu alanı listeden çıkarmasını isteyebilir.

Tablo 1. Ramsar Sözleşmesi'ne göre uluslararası öneme sahip sulak alan kriterleri.

A Grubu: Temsil edici, az bulunur ya da özgün karakteri olan sulak alanlar		Kriter 1. Eğer bir sulak alan bir biyocoğrafi bölgede temsil edici, az bulunur, ya da belli doğal ya da doğala yakın sulak alan tipine örnek oluşturuyorsa, bu sulak alan uluslararası öneme sahip sayılır.
B Grubu: Biyolojik çeşitliliği korumak için uluslararası öneme sahip alanlar	Türler ve ekolojik toplumlarla ilgili kriter	Kriter 2. Eğer bir sulak alan incinebilir, tehlike altında ya da önemli ölçüde tehlike altındaki türler ya da tehdit altındaki ekolojik toplumları barındırıyorsa uluslararası öneme sahip sayılır.
		Kriter 3. Eğer bir sulak alan belli bir biyocoğrafi bölgede biyolojik çeşitliliğin sağlanmasında önemli olan bitki ve/veya hayvan türlerini barındırıyorsa uluslararası öneme sahip sayılır.
		Kriter 4. Eğer bir sulak alan yaşam döngüsü içerisinde kritik bir aşamada olan bitki ve/veya hayvan türlerini destekliyorsa ya da olumsuz koşulların oluşması durumunda bu türlere sığınak sağlıyorsa uluslararası öneme sahip sayılır.
	Su kuşları ile ilgili kriterler	Kriter 5. Eğer bir sulak alan düzenli olarak 20 000 ya da daha fazla su kuşunu barındırıyorsa uluslararası öneme sahip sayılır.
		Kriter 6. Eğer bir sulak alan, bir su kuşu türünün ya da alt türünün toplam popülasyonunun % 1'ini düzenli olarak barındırıyorsa uluslararası öneme sahip sayılır.
	Bahkılarla ilgili kriterler	Kriter 7. Bir sulak alan eğer bir yere özgü balık türlerinden, alt türlerinden yada ailesinden önemli bir bölümünü barındırıyorsa ve yaşam süresinin önemli bir bölümünü destekliyorsa, sulak alanların yararları ve/veya değerini gösteren türler arası etkileşimi sağlayarak, global biyoçeşitliliğe katkı yapıyorsa uluslararası öneme sahip sayılır.
		Kriter 8. Eğer bir sulak alan balık türleri için önemli bir besin kaynağı, üreme alanı, o sulak alanda ya da başka yerdeki kuşlar için beslenme ya da göç yolu sağlıyorsa uluslararası öneme sahip sayılır.
	Uçucu olmayan hayvan türleri ile ilgili kriterler	Kriter 9. Eğer bir sulak alan, ona bağımlı olarak yaşayan, uçucu olmayan hayvan tür ya da alt türlerinin popülasyonunun % 1'ini düzenli olarak barındırıyorsa uluslararası öneme sahip sayılır.

Kaynak: Ramsar Convention Bureau 2000b, Ramsar Web Sayfası, 2005.

Ramsar kriterleri başlangıçta su kuşları sayısını esas alıyordu; ancak zamanla genişletilmiştir. Bu kriterler tamamen sulak alanların fiziki özelliklerine dayanmaktadır. Bu durum Ramsar Sözleşmesi'nin en fazla eleştirilen yönlerinden biridir. Bu eleştirileri yapanlar sulak alan sınıflandırmasında insan kullanımlarının da dikkate alınması gerektiğini belirtmektedirler. Ancak, bu sadece Ramsar Sözleşmesi'nin bir sorunu değil, aksine genel anlamda sulak alan literatürünün de bir sorunudur. Zaman içerisinde değişen kriterlere bakıldığında, sadece kriterler anlamında Ramsar Sözleşmesi'nin kapsamı genişletilse de, içerik olarak çok fazla değişikliğe uğramadığını görürüz. Sadece zamanla fiziki çevrenin ilk bakışta dikkatten kaçan tarafları eklenerek, sulak alanların bütün fiziki özelliklerini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Halbuki bu sınıflandırma insan kullanımına göre de yapılmalıydı. Böyle bir sınıflandırmanın yapılmamasının sebebi, sulak alanların ekolojik işlevlerinin, insanlar için faydalarından çok daha fazla olduğu ve bu yüzden daha fazla önemsenmesi gerektiği düşüncesidir (Benhart and Margin 1994).

Ramsar'ın Uygulanması

Ramsar Sözleşmesi'nin uygulanması, yürürlüğe girdiği zamandan beri devam eden süreçte oluşturulan bir dizi kurum ve kurallarla mümkün hale getirilmiştir. Sözleşmenin uygulanması için hem uluslararası kurumlar, hem de Ramsar prensiplerini her bir ülkede uygulayacak ulusal kurumların kurulması öngörülmüştür. Hiyerarşik düzen içerisinde Ramsar'ı uygulayan bu kurumlar aşağıda özetlenmiştir.

Taraf Ülkeler Konferansı (TÜK): Sözleşmeyi imzalamış ülke temsilcilerinin her 3 yılda bir yaptıkları toplantılardır. Sözleşmenin asıl yasama organı bu konferanslardır. Konferanslarda geçmiş döneme ait ulusal raporlar görüşülür, gelecek 3 yılın çalışma programı ve bütçe ile ilgili düzenlemeler yapılır. Bu konferanslarda her bir ülkenin sulak alan korunmasında yaşadığı tecrübeler, konferansın uygulanmasının takibi ve her konuda bilgi paylaşımı ön plana çıkarılır. İlk 1980 yılında Cagliari'de (İtalya) yapılan taraf ülkeler konferansı 1984'de Hollanda'da, 1987'de

Kanada'da, 1990'da İsviçre'de, 1993'te Japonya'da, 1996'da Avusturya'da, 1999'da Kosta Rika'da, 2002'de İspanya'da, 2005 yılında ise Uganda'da yapılmıştır. Bu normal konferansların yanında taraf ülkeler 2 defa olağan üstü toplanıp sözleşmenin orijinal metinlerini düzeltmişlerdir. Bunlar 1982 Paris ve 1987 Kanada konferanslarıdır.

Yürütme Komitesi: Konferansların toplanmadığı üç yılda sözleşmeyi ve TÜK'da alınan kararları uygulayan bu komitedir. 1987 TÜK'nda oluşturulan bu komitenin üyeleri her TÜK'da yeniden belirlenir. Bu komite Ramsar Bölgeleri temsilcilerinden, TÜK'ın yapıldığı ve bir sonra yapılacağı ülkelerden oluşur. Komitede ayrıca Ramsar Sekreterliği'nin bulunduğu İsviçre, *Wetlands International*'in bulunduğu Hollanda ve 4 uluslararası partner organizasyon (*BirdLife International*, *Wetlands International*, *IUCN*, *WWF*) sürekli gözlemci olarak katılır.

Ramsar Bürosu (Sekreteryası): Ramsar Sözleşmesi'nin güneybirlik büro işlerini yapmak üzere 1987 Regina değişikliği ile kurulmuştur. İsviçre'nin Gland kentindedir. Ramsar Sekreteryası ya da Ramsar Bürosu olarak bilinir. Burada genel sekreterin yönetiminde, yönetim ya da iletişim işleri ile ilgilenen memurlar, teknisyenler ve danışmanlar bulunur.

Uygulayıcı Otorite ve Diplomatik Notlar: Her ülkede Ramsar'ın uygulanması ile ilgili olan resmi kuruma Uygulayıcı Otorite, bunlara Büro tarafından gönderilen resmi dokümanlara da Diplomatik Notlar adı verilir. Ramsar'ın merkezi organlarının aldığı kararlar bu yolla taraf ülkelere bildirilir.

Bilimsel ve Teknik İnceleme Paneli: Taraf ülkelere, yürütme komitesine ve Ramsar bürosuna bilimsel ve teknik konularda yardımcı olmak üzere 1993 yılında kurulmuştur. Yürütme komitesinin seçim esaslarına göre seçilir. Bunlar taraf ülkelerin önerisi ile seçilir, ancak ülkelerinin temsilcileri değillerdir. Bu yolla seçilen 15 üyeye ek olarak yukarıda bahsedilen 4 uluslararası kuruluşun temsilcileri de tam üye olarak panele katılır.

Ramsar Sözleşme Bütçesi: Sözleşmenin işleyebilmesi için gerekli olan bütçedir. Büronun masrafları, toplantılar, veritabanları oluşturma,

teknik konular v.b. gibi işler için TÜK'da bir bütçe belirlenir. Her üye ülke bu bütçeye Birleşmiş Milletler bütçesine yaptığı oranda katkı yapar.

Ramsar Bölgeleri: Sözleşmenin uygulanabilmesi için alt bölgelerin belirlenmesi prensibi 1987'de kabul edilmiştir. Buna göre Ramsar bölgeleri olarak Afrika, Asya, Avrupa, Neotropikler (Güney ve Orta Amerika ile Karayipler), Kuzey Amerika (Kanada, Meksika, ve A.B.D.), Okyanusya. Üye olsun ya da olmasın dünyadaki bütün ülkeler bu bölgelerden birisine dahil edilmiştir. Ramsar bu ülkelerin bölgesel toplantılar yolu ile ortak çözümler bulmasını teşvik etmektedir ve şu ana kadar bu amaçla 11 bölgesel toplantı yapılmıştır.

Ulusal Ramsar (Sulak Alan) Komitesi: Ramsar sözleşmesinin bir ülkedeki en önemli ayağıdır. Bu komite sulak alanlarla ilgili olabildiğince farklı kesimleri içermelidir. Bu komite, ulusal sulak alan yasalarının yapılması, sulak alanların yönetilmesi, Ramsar Listesine dahil edilecek alanların belirlenmesi gibi çok önemli görevleri üstlenir.

Diğer Organizasyonlarla İşbirliği: Başta yukarıda değinilen 4 uluslararası çevre kuruluşu olmak üzere Ramsar bir çok uluslararası, ulusal ya da STK'larla işbirliği yapılmasını öngörmektedir.

Temel Yaklaşımlardaki Değişmeler: Sulak Alanların Akılcı Kullanımı

Ramsar Sözleşmesi uzun yıllar sulak alanların flora ve faunasının korunması üzerinde durduğu ve sulak alanları çok değişik amaçlarla kullanan insan topluluklarını dikkate almadığı için eleştirilmiştir. Hakikaten Ramsar'ın sulak alanları sınıflandırma sisteminde insan kullanımına göre bir sınıflandırma yoktur. Aynı zamanda Ramsar Listesi'ne dahil edilecek sulak alanları belirleyen kriterler içerisinde yine insan kullanımından bahsedilmemiştir. Ancak Sözleşme zamanla bu konuya ağırlık vermeye başlamış ve insanlarla sulak alanlar arasındaki ilişki sözleşmenin gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Başlangıçta sulak alanlar etrafında yaşayan insanlara özen gösterilmezken, onların da sulak alan korunması ve yönetiminin planlanmasında çok önemli rollerinin olduğu kabul edilmiş ve sözleşme son zamanlarda bu konu üzerinde hassasiyetle durmaya başlamıştır. Ramsar Sözleşmesi'nin gelişimini takip etmek için en

iyi göstergeler Ramsar Kriterleri'nin ve "akılcı kullanım" kavramının zamanla değişimini takip etmektir. Zamanla değişen Ramsar Kriterleri önemli felsefi farklılıklar ortaya koymazken, "akılcı kullanım" kavramı tam tersi bir durum ortaya koyar. "Akılcı kullanım," sözleşmenin ilk yapıldığı zamandan beri sözleşme metinlerinde yer almasına rağmen, 1990'lara kadar bundan tam olarak neyin kastedildiği açıkça ortaya konulmamıştır. "Akılcı kullanım" 1987'den sonra ise bütün dünyada yaygın olarak kullanılan "sürdürülebilir kullanım"la eş anlamlı sayılmaya başlanmıştır.

Akılcı kullanım prensibi daha başlangıçta Sözleşme metinlerinde yer almıştır. Sözleşmenin orijinal metnininin 3. maddesinin 1. bendi taraf ülkelerin "planlamalarını ve uygulamalarını kendi topraklarında bulunan Ramsar alanlarının korunmasını ve mümkün olduğunca akılcı kullanımını teşvik eder" demektedir. İlk yıllarda akılcı kullanımın uygulamasının zor olduğu anlaşılmıştır. Zaten akılcı kullanımdan neyin kastedildiği de yazılmamıştı. Sözleşmenin ilk yıllarında en büyük çaba, Ramsar Listesi'nin oluşturulmasına ayrılmış bu alanların bir an önce korunması hedeflenmiştir. Ancak bu ilk çabalardan sonra, gelişmiş ülkeler dışında kalan ülke temsilcileri, sulak alanların kendi ülke halkları için ifade ettiği önemi göz önünde bulundurarak, sulak alanların yaban hayatı dışındaki öneminin de vurgulanmasını talep etmişlerdir (Parmenter 1996). Bu temsilciler, Ramsar Alanları'nın belirlenmesinde sosyo-ekonomik kriterlerin de kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. Sulak alanların sürdürülebilirliği ancak bu şekilde sağlanabilirdi. Bu yönde getirilen eleştiriler, sözleşmenin ana ilgisini, sulak alanları yaban hayatı için koruma fikrinden, daha genel anlamda akılcı kullanım fikrine kaydırmıştır. Akılcı kullanımdan kasıt, aslında bu alanların sadece korunmasından bahsetmek yerine onların yerel ve bölgesel gelişme kalıpları içerisinde değerlendirilmesiydi (Davis 1993).

İlerleyen zamanda bütün dünyada doğa koruma ve kalkınma hedeflerinin bağdaştırılması gerektiği düşüncesi ön plana çıktıkça, taraf ülkeler de bu gelişme doğrultusunda sulak alanların akılcı kullanımını sözleşmenin uygulanmasında merkezi bir konuma yerleştirmişlerdir. Sözleşme çerçevesinde akılcı kullanımın ne olduğu ilk kez Brundtland

Raporu olan Ortak Geleceğimiz (TÇV 1991) in yayınlandığı 1987'de Kanada'daki TÜK' da tanımlanmıştır. Bu konferansta akılcı kullanım kavramı "sulak alanların akılcı kullanımı, onların ekosistemin doğal özelliklerini bozmadan insanlığın sürdürülebilir faydalanması için kullanımını" şeklinde tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kullanım da "bir sulak alandan şimdiki insanların, gelecek nesillerin istek ve ihtiyaçlarını da karşılmasına izin verecek şekilde sürekli faydalanması" olarak tanımlanmıştır. 2005'te Uganda'da yapılan TÜK'da akılcı kullanım yeniden tanımlanmıştır. Yeni tanım "sulak alanların akılcı kullanımı, bu alanların sürdürülebilir kalkınma bağlamında, ekosistem yaklaşımlarının uygulanması ile elde edilen ekolojik karakterlerinin korunmasıdır" şeklindedir.

Kanada'daki 3. TÜK'da akılcı kullanımın nasıl uygulanabileceği konusunda bir çalışma grubu kurulmuş ve bu grubun hazırlamış olduğu "Akılcı Kullanım Rehberi" (Öneri 4.10) 1990'daki TÜK'da kabul edilmiştir. Rehberde sulak alanların akılcı kullanımı için ulusal sulak alan yasalarının oluşturulması, ulusal ve yerel ölçekte öncelikli faaliyetlerin belirlenmesi önerilmiştir. Rehber aynı zamanda Ramsar Alanları'nın yönetim planlarının yapılmasını ve yöre insanların ihtiyaçlarının da dikkate alınmasını önermiştir. Bu, yöre insanları ile ilgili bir anlamda çok önemli bir felsefe değişimini yansıtıyordu. Ancak bu dokümanlar da konu ile ilgili somut bir yol ortaya koyamamıştır.

1993'te Japonya'daki 5. TÜK'da kabul edilen Ek Rehberle (Öneri 5.6), sulak alanların kullanımı konusunda verilecek kararlara yöre insanların katılımının garanti edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ek Rehber ayrıca yöre halkına planlanan faaliyetler hakkında bilgi verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Ek Rehberde şu görüşlere yer verilmiştir:

akılcı kullanım aktiviteleri az kaynak kullanımından kaynakların hiç kullanılmamasına kadar farklılık gösterir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki etrafında yaşayan insanlar tarafından her hangi bir şekilde kullanılmayan çok az sulak alan vardır. Bu yüzden sulak alan yönetimi spesifik yerel şartlara adapte edilmeli, yerel kültürlerle karşı hassas ve geleneksel kullanımlara karşı saygılı olmalıdır. Bu yüzden sulak alan yönetimi kavramı her tarafa uygulanabilecek

evrensel bir kavram değildir, aksine yerel şartlara uyum sağlayacak şekilde adapte edilmelidir.

Ancak yöre insanının sulak alan yönetimine katılımı konusundaki en kapsamlı dokümanlarından birisi 1996'da Avustralya'da yapılan 6. TÜK' da alınan kararlardır (Öneri 6.3). Bu toplantıda taraf ülkeler, bir çok geleneksel toplumun yüzyıllardır zaten sulak alanlarla iç içe yaşadığını ve doğayı koruyan kaynak kullanma stratejilerine sahip olduğunu, dolayısı ile sulak alan korunmasında bu stratejilerin kullanılabileceğini vurgulamıştır.

7. TÜK' da ise verilen bir karar ile (Öneri 7.8) yöre halklarının katılımının sağlanması ve desteklenmesi için ayrıntılı bir rehber hazırlanmıştır. Bu rehberde Ulusal Ramsar Komiteleri'ne sulak alanları kullanan yöre halklarının da dahil edilmesinden, katılımcılığın nasıl ölçülebileceğine kadar çok farklı konulara yer verilmiştir.

2000 yılında ise Ramsar Bürosu sulak alanların akılcı kullanımı için her biri ayrı bir konuyu ele alan 9 adet kitapçık bastırmıştır (Ramsar Convention Bureau 2000a). Bu kitapçıklar "Sulak Alanların Akılcı Kullanımı İçin Ramsar El Kitapları" ismiyle hazırlanmış ve her biri ayrı bir konuda akılcı kullanımın nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde durmaktadır. 2004 yılında ise bu 9 alan 14'e çıkarılarak kitapçıkların ikinci baskısı yapılmıştır. Kitapçıklar Ramsar'ın yaptığı faaliyetleri kapsamaktadır.^{iv}

Kitapçıklardan 5. si "Yerel Toplumların ve Kabilelerin Sulak Alan Yönetimine Katılımının Tesisi ve Güçlendirilmesi" ismini taşımaktadır. 93 sayfalık bu kitapçıkta, konu ile ilgili daha önceki dokümanlara yer verilmiş ve bu dokümanlara dayanılarak gerçekleştirilen akılcı kullanım uygulamalarından örnekler verilmiştir. Bu kitapçıklarla Ramsar artık yöre insanların katılımı olmadan akılcı kullanımın olamayacağını somut bir şekilde ortaya koymuştur.

Ramsar'ın Türkiye'de Uygulanışı:

Türkiye'deki sulak alanlar 1900'lü yılların başından sonuna kadar yapılan kurutma projeleri nedeniyle yarı yarıya azalmıştır. Sulak alanların bir çok problemleri vardır ancak bunlar daha önce incelendiği için burada

bunlara verilmemiştir (Hollis 1994, Güney 1995, Erdem 1995, Yarar ve Magnin 1997).

Bu bölüm Türkiye’de Ramsar Sözleşmesinin uygulanmasına ilişkin çalışmaları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkçe’de sulak alan kelimesinin kullanılışı, sulak alanların algılanma biçimini yansıtacak şekilde değişmiştir. Önceleri **bataklık** kelimesi bütün sulak alanları ifade etmek için kullanılmış genel bir terimdi. Ancak bu alanlara Türkiye’nin değişik yerlerinde suğa, düden, çevlik, çökek, kokurdan, dipsiz göl, kuru göl, sulu göl ve bataklık gibi yöresel isimler verilmektedir (Eren 1972). Ancak bu durum sulak alanları algılamadaki değişimden sonra İngilizce’deki karşılığı olan *wetland* gibi şemsiye bir terim olan **sulak alan** olarak değişmiştir. Bataklık kelimesinin taşıdığı negatif anlama karşılık sulak alan negatif bir anlam taşımamaktadır (Arı 2001). Yine de, eğer bir kişi bu alanları sulak alan kelimesi ile ifade ediyorsa, bu kişi muhtemelen akademisyen ya da resmi veya gönüllü çevre kuruluşlarında çalışanlardan birisidir. Çünkü bu kelime henüz araştırmacılar ve buraları korumaya çalışanlar dışında yaygınca kullanılmamaktadır.

Ramsar Sözleşmesi’nin ortaya çıkmasında Türkiye’nin iki bakımdan özel bir önemi vardır. Bunlardan birincisi IUCN’in ayrıntıları yukarıda verilen 1967’deki *Sulak Alanların Korunması İçin Teknik Bir Toplantı*’ya ev sahipliği yapmasıdır. Bu toplantıda Türkiye’deki sulak alanların genel durumu ve sorunlarına dair önemli bildirimler sunulmuştur (Selçuk 1968, Varışlıgil 1968, Porter 1968, Vielliard 1968, Gürpınar 1968). Yani daha Ramsar Sözleşmesi imzalanmadan Türkiye’de sulak alanlar konusunda hiç olmazsa akademisyenler ve bakanlık merkez teşkilatı elemanları arasında bir duyarlılık oluşmuştu. Hatta toplantının sonuç bildirgesine konan bir madde ile Kuş Cenneti Milli Parkı’nda yapılan çalışmalar takdir edilmiştir.

Türkiye’nin öneminin ikinci sebebi ise Ramsar’da yapılan ve koruma esaslarına son şeklini veren toplantıya katılan 18 ülkeden birisi olmasıdır. Ramsar’da yapılan toplantıya Türkiye’yi temsilen Avcılık Şubesi Müdürü Mahmut Molu ve Tansu Gürpınar katılmıştır (Gürpınar 2004). Ancak bu erken duyarlılığa rağmen Türkiye’nin Ramsar Sözleşmesine taraf

olması için 23 yıl geçmesi gerekmiştir. Ramsar Sözleşmesi 15 Mart 1994 tarihli ve 94/5434 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 17 Mayıs 1994 tarih ve 21937 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi imzalayan 82. ülkedir.

Başlangıçta Çevre Bakanlığı uygulayıcı bakanlıkken, 2003'te Orman Bakanlığı ile birleşince Çevre ve Orman Bakanlığı uygulayıcı bakanlık konumuna geçmiştir. Şimdi Çevre ve Orman Bakanlığı'nda Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğüne bağlı Sulak Alanlar Şubesi uygulayıcı kurumdur. Ramsar alanlarında uygulanmakta olan diğer koruma statülerini gösteren Tablo 2'den, Ramsar Sözleşmesi imzalanıncaya kadar Türkiye'nin bu alanları nasıl koruması gerektiğine dair net bir fikrin olmadığı anlaşılır. Bu durumu çevre ve kalkınma konusunda bütün gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı ikilem çerçevesinde açıklamak mümkündür.

Türkiye 1994'te Ramsar Listesi'ne 5 sulak alan ekleyerek sözleşmeye dahil olmuştur. Bunlar Sultan Sazlığı, Göksu Deltası, Seyfe Gölü ile Manyas ve Burdur göllerinin bir kısmıdır. Daha sonra 1998'de Manyas ve Burdur gölleri Ramsar alanları genişletilerek bütün göl alanlarını kaplamış ve 4 yeni alan (Kızılırmak Deltası, Akyatan Lagünü, Uluabat Gölü Gediz Deltası) daha eklenmiştir (Tablo 2). Çevre Bakanlığı 1998 yılında bu alanların her biri ile ilgili bilgileri birer kitapçık olarak hem Türkçe hem de İngilizce yayınlamıştır.

Ekim 2004'te yapılan Ulusal Sulak Alan Komisyonu toplantısında 20 sulak alan Ramsar'a aday alanlar olarak belirlenmiştir. Bu 20 alandan üçü olan Adana Yumurtalık Lagünü, Konya Meke Maar Gölü ve Kızören Obruğu 9 Şubat 2005 tarih ve 25722 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 4. Sulak Alanlar Tebliği ile Ramsar sözleşmesine dahil edilmiştir (Yeşil mavi 2005). Böylece toplam Ramsar alanı sayısı 12'yi bulmuştur. Ancak bu son 3 alan Ramsar resmî kayıtlarına henüz geçmemiştir.

Tablo 2. Türkiye'nin Ramsar Alanları, bazı özellikleri ve diğer koruma statüleri

Ramsar Alanı Adı	İli	Ramsar Alanı Numarası	Alan(ha) (Ramsar'a bildirilen)	Dahil Edilme Yılı	Diğer Koruma Statüsü
Göksu Deltası	İçel	657	15,000	1994	Özel Çevre Koruma Bölgesi, Doğal Sit, Yaban Hayatı Koruma Sahası
Burdur Gölü	Burdur	658	24,800	1994-98	Yaban Hayatı Koruma Sahası
Seyfe Gölü	Kırşehir	659	10,700	1994	Tabiatı Koruma Alanı, Doğal Sit, Yaban Hayatı Koruma Sahası
Manyas Gölü	Balıkesir	660	20,400	1994-98	Milli Park, Doğal Sit, Yaban Hayatı Koruma Sahası
Sultan Sazlığı	Kayseri	661	17.200	1994	Tabiatı Koruma Alanı, Doğal Sit, Yaban Hayatı Koruma Sahası
Kızılırmak Deltası	Samsun	942	21,700	1998	Doğal Sit, Yaban Hayatı Koruma Sahası
Akyatan Lagünü	Adana	943	14.700	1998	Doğal Sit, Yaban Hayatı Koruma Sahası
Uluabat Gölü	Bursa	944	19,900	1998	-
Gediz Deltası	İzmir	945	14,900	1998	Doğal Sit, Yaban Hayatı Koruma Sahası
Yumurtalık Lagünü	Adana	-	19,853	2005	-
Kızören Obruğu	Konya	-	127	2005	-
Meke Maarı	Konya	-	493	2005	-

Kaynak: Ramsar Web Sitesi, 12.11.2004, Çevre ve Orman Bakanlığı Web Sitesi, 13.11.2004.

Türkiye'de Ramsar prensiplerini yasalaştırma çalışmaları 1990'lerden sonra gerçekleşmiştir. 1993 yılında Başbakanlık Sulak Alanlar Genelgesi yayımlanmıştır. Bu genelge ile sulak alanları etkileyen bütün projelerin gözden geçirilmesi ve bunlar için Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporlarının

hazırlanmasını zorunlu hale getirilmiştir. Ancak bu dönemde hazırlanan ÇED raporlarının öncelikli işlevi bu alanları korumak değil, yasal bir zorunluluğu yerine getirmektir. Manyas Gölü'nde DSİ'nin projeleri için hazırlanan ÇED raporu bunun güzel bir örneğidir (DSİ 1993). Bu genelge doğrudan sulak alanların korunmasına yönelik ilk yasal düzenlemedir. Ancak bu genelge, aynı yıl içerisinde yayımlanan ÇED Yönetmeliği gibi etkisiz kalmış ve sulak alanların tahribi devam etmiştir.

30 Ocak 2002 yılında çıkarılan **Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği** ile Ramsar prensipleri önemli ölçüde yasalastırılmıştır. Yönetmelik yeniden düzenlenerek 17.05.2005 tarih ve 25818 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Bu yönetmelik sulak alanlar hakkında uygulamada geçerli olan en önemli yasal araçtır. Yönetmelikle sekiz hektardan daha büyük doğal sulak alanların doldurulamayacağı ve kurutulamayacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca sulak alanların ilk kez mutlak koruma bölgeleri, sulak alan bölgeleri, ekolojik etkilenme bölgeleri ve tampon bölgeler olmak üzere zonlara ayrılması hükmü getirilmiş, böylece Ramsar'ın öngördüğü akılcı kullanım için zemin hazırlanmıştır. Bu yönetmelik ile Ulusal Ramsar Komisyonu kurulmuş; uluslararası öneme sahip sulak alanların bulunduğu illerde "Yerel Sulak Alan Komisyonu" kurulması hükme bağlanmış ve görevleri tanımlanmıştır. Hem ulusal hem de yerel düzeydeki komisyonlara bürokratlar ve STK temsilcilerinin yanı sıra yüksek öğretim kurumlarının biyoloji ve ziraat bilim dallarından, aynı daldan olmamak koşuluyla iki üyenin alınması öngörülmüştür.

Ancak, komisyonda bir sosyal bilimcinin olması öngörülmemiştir. Bu da, yasa yapıcının Türkiye'de sulak alanlar etrafında yaşayan insanların bu alanlarla ilişkisini ya bilmediğini ya da buna rağmen bunlarla ilgili sorunlara eğilmeyeceğini göstermektedir ki, bu durum sulak alanların akılcı kullanımı için bir handikaptır. Bütün dünyada doğa koruma, gittikçe "insan sorunlarına" daha fazla eğilirken (Mermet 1990, McNeeley 1996), ve bu sorunlar sosyal bilimciler tarafından çözülürken Türkiye'de bunları doğa bilimcilerin çözmesi beklenmektedir.

Ayrıca bazı Ramsar alanlarının yönetim planları yapılmış ve uygulanmaya çalışılmaktadır. Bunlardan ilki Göksu Deltasıdır. 1995 yılında,

Avrupa Komisyonu'nun maddi desteği ile Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin (DHKD) öncülüğünde başlatılan proje 1997 yılında bitirilmiştir. Projenin sonuç raporunda her ne kadar "proje bütün amaçlarına ulaşarak başarılı olmuştur" dense de (DHKD 1998), projede DHKD adına çalışan bir uzman "bu projede ancak neler yapmaları gerektiğini değil, neler yapmamaları gerektiğini öğrendiklerini" belirtmektedir (Demircan 2004). Ancak bu proje, Türkiye'deki sulak alanların ilk yönetim planı olması, katılımcı yönetim yaklaşımını benimsemesi, resmi ve STK arasındaki ilk işbirliği olması açısından önemliydi.

Daha sonra LIFE projeleri çerçevesinde yine Avrupa Komisyonu desteği ile Manyas Gölü Ekolojik Risk Analizi ve Yönetim Planı yapılmıştır. Göksu Planına göre daha kapsamlı olan bu planda ileriye dönük hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir dizi yerel kuruluşa görevler yüklenmiştir (Çevre Bakanlığı vd. 2001).

1998 yılında DHKD bu defa Çevre Bakanlığı ve Devlet Su İşleri (DSİ) ile beraber Uluabat Entegre Yönetim Projesi'ni geliştirmeye başlamıştır ve 2005 yılında bitirilmesi hedeflenmektedir. Bu projede de DSİ ilk kez aktif olarak sulak alanların korunması faaliyetlerine katılmıştır. Ancak bu planların yapılmasında Ramsar yönetim planı rehberi dikkate alınsa da, uygulamada izlenen sistematik bir yol ya da standart olduğunu söylemek zordur. Adı geçen projeler ilk projeler olduğu için bu durum olağan kabul edilebilir ve Ramsar'ın gerektirdiği envanter çıkarma, takip etme, yerel yönetim komitelerinin oluşturulması gibi faaliyetlerin kısa zamanda işlerlik kazanmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Sonuç ve Tartışma

Ramsar Sözleşmesi başlangıçta sulak alanların özellikle su kuşlarına habitat sağlamak için korunmasını ön görüyordu. Ancak zamanla sulak alanların çok değişik işlev ve değerleri, özellikle de kültürel boyutu ön plana çıkmıştır. Ancak eleştirilere rağmen Ramsar Sözleşmesi uluslararası öneme sahip alanları belirlerken halen sosyal, ekonomik ya da kültürel kriterler kullanılmamaktadır. Sulak alanlar en azından insan kullanım şekillerine göre de sınıflandırılmalı ve uluslararası öneme sahip sulak alanların

belirlenmesinde bu kriterler de kullanılmalıdır. Biyolojik çeşitliliği korumayı amaçlayan bir doğa koruma sözleşmesi insan kültürlerinin çeşitliliğine de gereken hassasiyeti göstermelidir.

Ramsar sözleşmesinin evriminde katılımcılık üzerinde gittikçe daha fazla durulan bir konu haline gelmiştir. Katılımla ilgili olan faaliyetlerin çok önemli yer kaplamasının değişik sebepleri vardır. Öncelikle yöre insanının istek ve ihtiyaçlarını dikkate almayan bir koruma türünün başarısız olduğu artık herkesçe kabul edilmektedir. Ayrıca katılımla ilgili asıl problem her yere uyan tek bir standart formatın olmamasıdır. Bu da her bir alanın bu amaçla özel olarak çalışılmasını gerektirir. Herhangi bir yerde yöre halkının orada planlanan doğa koruma faaliyetine nasıl katılacağı büyük ölçüde o yerin coğrafi özelliklerine, o ülkenin tarihine, kanunlarına, kültürüne ve siyasetine bağlıdır. Ayrıca Ulusal Ramsar Komiteleri'nin Ramsar kararlarını ne derece içselleştireceği önemli bir konudur. Mesela Türkiye'de şu ana kadar yapılan sulak alan yönetim planı çalışmaları büyük ölçüde dış finansman desteği ile STK'lar öncülüğünde yapılmaktadır. Uygulayıcı otorite bir yerde bunu kendisinin öncelikli işi olarak algılama durumuna gelmelidir.

Ancak başka bir çok anlaşma ya da sözleşmede olduğu gibi, Ramsar Sözleşmesi'nin herhangi bir yaptırımının olmaması, alınan kararların uygulanmasını tamamen ülkelere bırakması ve TÜK'na sunular raporlar dışında bir denetleme mekanizmasının olmaması sözleşmenin etkinliğini azaltmaktadır. Bu durumda bir ülkede sözleşme ilkelerini uygulamak büyük ölçüde sözleşmenin ne hükümler getirdiği ile ilgili değil, aksine o ülkenin hukuken, demokratik ya da ekonomik anlamda bunların ne kadarını yerine getireceğine ve bunda ne kadar istekli olduğuna bağlıdır.

Örneğin Manyas Gölü 1994'te Türkiye'nin ilk Ramsar alanlarından birisi olarak ayrılmıştır. Ancak bu statü, alana dikilmesi zorunlu olan bir kaç tabeladan başka önemli bir değişiklik getirmemiştir. Bir yönetim planı da yapılmıştır ve kağıt üzerinde işliyor olmasına rağmen, Ramsar prensiplerinin uygulandığını söylemek zordur. Halk, Ramsar hakkında hiç bir bilgi ya da fikre sahip değildir ve katılımcılık konusunda Ramsar'ın getirdiği hiç bir

prensibi bilmemektedir. Onların gözünde Ramsar “yeni yasaklar” demektir. Orası daha önce milli park ilan edildiği için ve park yönetimi ile halk arasında uzun yıllar devam eden anlaşmazlıklar olduğu için (Arı 2003), halk, Ramsar’ ı onlara getirilen yasaklar zincirinin yeni bir halkası olarak algılamaktadır.

Ancak Ramsar Sözleşmesi, yürürlüğe girdiği 1975 yılından beri dünyanın farklı ülkelerinde önemli sulak alanların korunmasında hayati rol oynamıştır. Yapısı, çalışma şekli ve faaliyetleri itibari ile dünyadaki en etkili doğa koruma anlaşmalarından birisidir. Özellikle Ramsar Bürosunun kurulduğu tarihten beri sözleşme düzenli ve etkili bir şekilde dünyanın bu en önemli ekosistemlerinin korunmasına katkı yapmaktadır. Şimdiye kadar oluşturulan bu alt yapı sayesinde Ramsar Sözleşmesi’nin sulak alanların korunmasında gelecekte daha etkin rol oynaması beklenebilir.

KAYNAKÇA

- Arı, Y., 2001, *Visions of a Wetland: Linking Culture and Conservation at Lake Manyas, Turkey*, UMI, An Arbor, USA.
- Arı, Y., 2003, *Kuş Cenneti Milli Parkı’nda Park Yönetimi-Yöre Halkı İlişkisi*, *Doğu Coğrafya Dergisi*:8 (9): 7-37.
- Çevre ve Orman Bakanlığı Web Sitesi, 2005, <http://195.142.144.2/>, 13.11.2004.
- Çevre Bakanlığı, v.d. 2001, *Ecological Risk Analysis and Management Planning for Lake Manyas, Final Report*, Ankara.
- Davis, T. J., (ed.), 1993, *Towards the Wise Use of Wetlands: Report of the Ramsar Convention Wise Use Project*, Ramsar Convention Bureau, Gland, Switzerland.
- Demircan, Ş., 2004, *Kişisel Görüşme*, 8 Aralık, İzmir.
- DHKD, *Doğal Hayatı Koruma Derneği*, 1998, *Integrating Development and Conservation in the Göksu Delta, Turkey, Final Report*, DHKD, Ankara.
- DSİ, *Devlet Su İşleri*, 1993, *Manyas ÇED Raporu, Çevre Sorunları ve Suların Kirliliğini Kontrol Şubesi Müdürlüğü*, Ankara.
- Erdem, O., 1995, *Türkiye’nin Kuşcennetleri*, Çevre Bakanlığı, Ankara.
- Eren, H., 1972, *Sugla*, *Türkoloji Dergisi*:4 (1): 93-96.

- Güney, E., 1995, *Türkiye'de Sulak Alanların Çevre Sorunları*, *Türk Coğrafya Dergisi*, 30: 41-52.
- Gürpınar, T., 1968, *General Review of the Lake Manyas Sanctuary and its Environment*, *Proceedings of a Technical Meeting on Wetland Conservation*, Ankara, Bursa, Istanbul, 9 to 16 October 1967, IUCN Morges, Switzerland, s.85-88.
- Gürpınar, T., 2004, *Kırk Yıl Önce Doğa Koruma*, *Yeşil Atlas*, Sayı 7, Aralık, s. 90-103.
- Hollis, G. E., 1994, *Mediterranean Wetland Management and the Göksu and Kizilirmak Deltas: Priorities for Turkish Wetlands*, *Turkish Journal of Zoology*: (18): 95-105.
- IUCN, World Conservation Union, 1968, *Proceedings of a Technical Meeting on Wetland Conservation*, Ankara, Bursa, Istanbul, 9 to 16 October 1967. Morges, Switzerland.
- Mathews, G.V.T., 1993, *The Ramsar Convention on Wetlands: Its History and Development*, Ramsar Convention Bureau, Gland, Switzerland.
- McNeely, J. A., 1996, *Conservation-the Social Science?* *World Conservation*, 2 (96): 2.
- Mermet, L., 1990, *Participation, Strategies and Ethics: Roles of People in Wetland Management*, *Proceedings of the International Conference on Wetlands*, Marchand M. and H. A. Udo De Haes (Ed.), Leiden, The Netherlands, 5-8 June 1989.
- Navid, D., 1989, *The International Law of Migratory Species: The Ramsar Convention*, *Natural Resources Journal*, (29): 1001-1016.
- Özden, S., 1995, *Ramsar Sözleşmesi Kapsamında Türkiye'deki Sulak Alanların Yönetel Sorunları ve Çözüm Önerileri*, *Master Tezi*, Istanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Parmenter, B. M., 1996, *Endangered Wetlands and Environmental Management in North Africa*, *North African Environment at Risk*, Swearingen, W and Bencherifa, A., (Eds.), Westview Press.
- Porter, R., 1968, *Notes on some Western Anatolian Wetlands in Spring and Summer*, *Proceedings of a Technical Meeting on Wetland Conservation*, Ankara, Bursa, Istanbul, 9 to 16 October 1967, IUCN Morges, Switzerland, s. 69-74.
- Ramsar Convention Bureau, 2000a, *Ramsar Handbooks for the Wise Use of Wetlands*, Gland, Switzerland.

- Ramsar Convention Bureau, 2000b, *Strategic Framework and Guidelines for the Future Development of the List of Wetlands of International Importance*, Gland, Switzerland.
- Ramsar Convention Bureau, 2000c, *Promoting the Conservation and Wise Use of Wetlands through Communication, Education, and Public Awareness-The Outreach Programme of the Convention on Wetlands*, Gland, Switzerland.
- Ramsar Convention Bureau, 2004, *The Ramsar Convention Manual*, 3rd edition, Gland, Switzerland.
- Ramsar Web Sayfası, 2005, http://www.ramsar.org/lib_manual2004e.htm, 10.1.2005.
- Selçuk, H., 1968, *The Ecological Background of Land-use in Turkey with Special Reference to Wetlands. Proceedings of a Technical Meeting on Wetland Conservation*, Ankara, Bursa, Istanbul, 9 to 16 October 1967, IUCN Morges, Switzerland, s.44-50.
- T.Ç.V., Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, 1991, *Ortak Geleceğimiz*, 3. Baskı, Ankara.
- Varışlıgil, A., 1968, *The Over-all Problems of Wetlands in Turkey, with Special Reference to Use and Legislation, Proceedings of a Technical Meeting on Wetland Conservation*, Ankara, Bursa, Istanbul, 9 to 16 October 1967, IUCN Morges, Switzerland, s.51-57
- Vielliard, J., 1968. *Observation on the Wetland and Wildfowl Situation in Eastern Turkey Proceedings of a Technical Meeting on Wetland Conservation*, Ankara, Bursa, Istanbul, 9 to 16 October 1967, IUCN Morges, Switzerland, s.80-84.
- Williams, M., 1990, *Wetlands: A Threatened Landscape*, Blackwell, Cambridge and Oxford.
- Yarar, M., ve Magnin, G., 1997, *Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları, Doğal Hayatı Koruma Derneği*, Istanbul.
- Yeşil Mavi, 2005, *3 Yeni Ramsar Alanı Daha İlan Edildi, Yeşil Mavi,Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Teknik Bülten 1 (1):16.*

NOTLAR

ⁱ Bu farklı tanımlamalar için Benhart ve Margin 1994'e bakınız.

ⁱⁱ Bu sulak alan tiplerini görmek için "http://www.ramsar.org/key_ris_types.htm" adresine bakınız.

ⁱⁱⁱ MAR kelimesi bir çok dilde sulak alan kelimesinin karşılığının ilk üç harfini oluşturduğu için bu projeye MAR ismi verilmiştir.

^{iv} İlk 9 kitapçığın ve son baskıda eklenen 5 kitapçığın konuları şunlardır: 1. Kitapçık: Sulak alanların akılcı kullanımı, 2. Kitapçık: Ulusal sulak alan yasaları, 3. Kitapçık: Kanunlar ve kurumlar, 4. Kitapçık: Akarsu havzası yönetimi, 5. Kitapçık: Katılımcı yönetim, 6. Kitapçık: Halkın Eğitimi ve Ramsar'ın duyurulması, 7. Kitapçık: Ramsar Alanlarının belirlenmesi, 8. Kitapçık: Sulak alan yönetimi, 9. Kitapçık: Uluslararası işbirliği, 10. Kitapçık: Sulak alan envanterleri, 11. Kitapçık: Etki değerlendirmesi, 12. Kitapçık: Su temini ve yönetimi, 13. Kitapçık: Kıyı Yönetimi, 14. Kitapçık: Turbalılar. Kitapçıklar Ramsar web sayfasında bulunabileceği gibi, isteyen herkese de ister kitapçık olarak isterse CD ortamında ücretsiz olarak gönderilmektedir.